

communior, & vera sententia docet: quandoquidem præscriptio ab ipso naturæ jure ortum ducit, & jure gentium, acque divino confirmata est tamquam bono publico, paci, & tranquillitati conferentia. Cœva est ipsi rerum divisioni, veluti ejusdem præsidium, & supplementum.

XVI. QUÆST. IV. *Quid de dominio filiorum patri potestati subjeutorum?* RESPOND. Quatuor sunt honorum genera quæ ad filios familias pertinere queunt. *Castrensia, quasi castrensia, adventitia, & profectitia.* Bona castrensia à bello, seu castris nomen capiunt, & titulo militiæ conferuntur. Quasi castrensia sunt quæ filii-familias assequuntur publica officia exercentes, puta officia medici, advocati, procuratoris. Quæ filii familias consequuntur titulo hæreditatis, legati non intuitu patris restitit, negotiationis, successions avorum maternorum, bona adventitia nuncupantur. Quæ vero filii obtinent parentum intuitu, profectitia dicuntur.

XVII. Filii sub patria potestate constituti pleno potiuntur dominio in bona tum castrensia, tum quasi castrensia, & directo, & utili; eaque distrahere, alienare, & donare valent inconsultis parentibus post affectum pubertatem. Ante pubertatem verò administratio est apud tutores, vel parentes, quibus infans alienare eadem nequeunt. In bona adventitia dominio directo, secus utili potiuntur filii familias. In bona profectitia parentes dominium tum directum, tum utile habent. Hæc pauca delibasse sufficiat de justitia, & dominio generatim acceptis.

DISSERTATIO II.

De Restitutione, tum in communi, tum in particulari.

CAPUT I.

Restitutionis notio, & principia, è quibus proficiscitur. Debitores morosi, & eorumdem Confessarii monentur.

I. QUÆST. I. *Quid sit restitutio, & unde nascatur?* RESP. Est actus justitiæ commutantis, quo damnum alteri irrogatum aufertur, vel acceptum redditur, & inter partes justitia, seu æqualitas constituitur. Heinc est quod restitutio ex duplici principio oritur: nempe vel ex *injusta acceptione*, vel ex *re accepta*. Injuste acceptionis nomine res quæcumque intelligitur, non modo furto, aut rapina ablata, sed etiam quælibet injuria irrogata famæ, vel honori: per adulterium, calumniam, diffamationem. Quare omne damnum oppositum justitiæ commutanti, cuius jus violatur, reparari restitutione debet ad æqualitatem. Ex *re accepta* restitutio dicitur quando res aliena apud te est sine justâ, sive injustâ. Hæc duo principia interdum conjuncta sunt, ut in fure, qui, & ex re accepta, & ex injusta acceptione restitutioni obnoxius est: interdum separata, ut in eo qui rem alienam

possidet bona fide putans esse suam.

II. QUÆST. II. *Utrum statim facienda sit restitutio?* RESP. Restitutio est in se acceptioe illicite facienda est. Restitutio ex re accepta intrâ præfixum inter partes tempus, ut contingit in mutuo, in venditione, & emptione, deposito, &c. facienda est. *Si res aliena* (inquit S. Augustinus epist. 54.) *reddi potest, & non redditur, poenitentia non agitur, sed simulatur.* Ratio id ostendit. Quoniam non minus est contra justitiam invito domino retinere, quam surripere, ut S. Thomas 2. 2. q. 63. art. 8. docet. *Sicut accipere rem alienam est peccatum contra justitiam, ita etiam detinere eam.*

III. Heinc inferas, peccare illos qui operariorum mercedem in dies differunt, contra quos Scriptura sancta clamat: *Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane:* Levit. 19. & *rursus Tob. 4. Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue:* & *merces mercenarii tui apud te omnino non remaneat.* Vehementius in-clamat adversus mercenariorum oppressores S. Jacobus Apostolus cap. 5. *Ecce merces operariorum, qui misserunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat, & clamor eorum in aures Domini Sabbato introivit.* Tribus modis merces defraudatur. 1. Quia non redditur. 2. Cum diminuitur. 3. Cum differunt reddere. Clamat ad divinæ justitiæ tribunal merces, & non pauper, quia pauper sæpe ob divitis timorem clamare non audeat. Merces verò nihil timet, ideo vindictam in divitis caput implorat. Salomon Eccl. 34. sanguinis effusioni comparat crimen istud. *Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario: fratres sunt.* Nec valet excusatio eorum qui dicunt se non solvere, quia carent pecunia. Si carent pecunia, cur mercenarios vocant ad operandum? Fures isti sunt, & latrones, cum sciunt se non esse solvendo, & tamen operarios vocant ad laborandum, & eorum pellem exoriant.

IV. Quid de debitoribus morosis dicendum, qui emunt à mercatoribus, & continuo non solvunt? Solvemus, dicere solent, quamprimùm. In præsentia opus est, ut rebus nostris prospiciamus. Nobiles proprii status splendorem, filiorum, uxorum, famulorumque sustentationem opponunt. Debitorum solutio detrueret te à proprio statu: idcirco efficit ut alii mendicent? Eturiam ferre necis, & ideo alios in famem conjicit? Dinivere isti statum debent, famulorum, equorumque numerum, pompas uxorum, & filiorum restringere, & ad vivum refocare. Qui bonis abundat, communiter debitores sunt: pauperibus enim nemo fidit merces suas. Isti qui restituere, & solvere valent, etiam cum incommodo (nunquam commoda restitutio est) & prætermittunt, sunt in statu damnationis, & peccata in dies multiplicat. *Retentio rei alienæ* (inquit in *Suppl. q. 6. art. 5. S. Thomas*) *invito domino contrariatur præcepto negativo, quod obligat semper, & ad semper: idcirco tenetur semper ad statim reddendum.* Ergo omittentes restitutionem, nisi sint revera impotentes, sunt in continuo peccato mortali.

V.

V. QUÆST. III. *Quid de Confessarii absolutibus debitoribus morosis dicendum?* RESP. Peccant isti, & sacrilegia multiplicat. Neque fat est solvere debitum per partes. Truncata hæc solutio detrimentum grave infert creditoribus. Totum simul, cum revera possunt, solvere debitum debent, etiam cum incommodo. Debitor reus est; creditor innocens. Ergo reus debitor, non innocens creditor sustinere incommodum astringitur.

VI. Regula ergo generalis esto. Quoties moraliter possibilis restitutio est, priusquam tales debitores absolvantur, peragenda est. Confessarius cum debitore moroso fe. gerat quemadmodum cum concubinario, quem non absolvat, nisi prius concubinam ejiciat. Prius ergo pauperum debita, & mercenariorum labores solvantur, & postea absolvantur. Caveat Confessarius ab opinione quorundam Casuistarum, præsertim Tamburini lib. 3. *Meth. cap. 4. num. 5.* Inquit: *Si prævidet Confessor poenitentem non restitutum, si illi detegatur nullitas tituli, quem pro fe. adesse poenitens putat, non erit ex Sanchez talis nullitas illi à Confessario non interrogato patefacienda, quamvis sit præjudicium tertii, qui suo carebit.* Confessarius ex officio suo astringitur non judicare modo, sed etiam docere. Pura alia tibi docet laxiora P. Tamburinus. Vide tom. 7. lib. 2. *diff. 2. cap. 3.* & Hist. Probabilissimi, & Rigorissimi, *diff. 1. cap. 5. §. 2.*

VII. QUÆST. IV. *Qualis injustitia culpa infert debitum restitutionis?* RESP. Injustitie culpa alia theologica, alia juridica. Theologica peccatum est aut mortale, aut veniale. Culpa juridica, seu civilis est omisio debite diligentie, qua quis astringitur ad cognoscendum, cavendum, providendum, vel agendum aliquid, unde damnum sequitur. Quod hæc culpa contineat malitiam necesse, non attenditur. Triplex est. *Lata, levis, levissima.* Lata est omisio diligentie quam adhibere communiter homines prudentes solent ejusdem professionis. Culpa hæc vocatur etiam latissima, ut est dolus manifestus, puta dum custos rei alienæ dormit, vel fingit se dormire: & latior; estque dolus præsumptus, ut dum quis sciens, & potens impedire, non impedit. Culpa levis est omisio diligentie quam prudentiores adhibere solent. Culpa levissima est omisio diligentie, quam homines solertissimi adhibent. Hæc culpa juridica interdum conjungitur, interdum separatur à culpa theologica.

VIII. Quando nulla ex his culpis patrauit, nullum restitutionis debitum oritur, tribus casibus exceptis 1. Est, si animal tuum alterius animal occidat, aut fegetes conculet, teneris damnum compensare. 2. Si mancipium tuum altercum lædat absque sua culpa, similiter damnum refarcire astringeris, ut habetur in *Instit. §. Dominus. 3.* Si è domo tua aliquid in via projiciatur, & non fuerit proclamatum, & si damnum absque tua culpa transeuntibus evenierit, damnum compensare astringeris. Hæc autem leges ante judicium sententiam non obligant, quia sic usu receptæ sunt.

Tom. II.

IX. QUÆST. V. *Solane culpa theologica debitum inducit restitutionis?* RESP. Extra officium, vel contractum, sola culpa theologica non interior, sed exterior inducit debitum restitutionis, quia sola culpa Theologica lædit jus alienum. Itaque si culpa juridica separata fit à culpa theologica, non infert debitum restitutionis, nisi peculiariter interveniat contractus, Ex culpa theologica levi levis, & ex gravi gravis obligatio restitutionis oritur; interdum tamen culpa levis exterior conjuncta cum voluntate interna nocendi, potest inducere obligationem gravem restituendi. Advocatus adhibet omnem diligentiam, ad quam vi sui officii tenetur, & quam adhibere solent diligentes professores ejusmodi artis, noluit tamen majorem adhibere diligentiam ex odio, & invidia interiore contra clientem, ut inde lætura litis sequeretur: quamvis hæc exterior omisio sit levis, conjuncta tamen cum interno pravo affectu nocendi, parere restitutionis debitum potest. *Lege tom. 7. lib. 2. diff. 2. cap. 5. num. 8.*

X. QUÆST. VI. *An professores alicujus artis teneantur ad restitutionem ex culpa levi, vel levissima?* RESP. Dicitur jam est, neminem extra officium, vel contractum teneri ad restitutionem ex culpa juridica levi, & levissima, sublata culpa theologica. Nunc queritur, num artifices, medici, advocati, & ejusmodi, qui pacto pretio exercent artes suas, teneantur restituere ob culpam levem, aut levissimam? Communis sententia negat. Quoniam præfati non astringuntur neque ex re accepta, neque ex injusta acceptione: quia injusta acceptio non reperitur absque culpa lata junctâ culpæ theologice; nec tandem ex contractu, quia nemo ditorum sese obligat ad exercendam artem suam majorem diligentia quam adhibere sudent earumdem professionum homines solent. Ex sola igitur culpa lata juridica conjuncta cum culpa theologica oritur in istis restitutionis debitum. Si tamen præfati majorem diligentiam sponderent, quam adhibere ceteri professores solent, tum plus, & minus pro circumstantiarum diversitate tenerentur ex culpa levi, aut levissima ad restitutionem.

XI. QUÆST. VII. *Quoniam culpa juridica requiritur in contractu, ut teneatur restitutionis debitum?* RESP. Prima sententia docet, te ex culpa levi, aut levissima teneri ad restitutionem, si contractus cedat in solam utilitatem tuam, ut in commodato, perateque res, aut fiat deterior. Et hæc est dispositio juris ff. 13. tit. 6. l. 1. 3. *In rebus commodatis talis diligentia præstanda est, quam solent diligenter curare patrefamilias sui rebus adhibere.* Dispositio hæc æquitate naturali congrua est, ut nempe qui de re aliena utitur gratis, summam in custodia adhibeat diligentiam. Nisi enim diligentissimus in hoc contractu sis, quandonam eris? Ipse communis sensus dicitur ut majori diligentia commodataris quam ceteri adstrictus sis. Si ergo ceteri tenentur ex culpa lata, hic adstrictus erit ex culpa levi, vel levissima. Excipitur *precarium*, in quo volumus ex dolo

B 1

aut

dubitare, & qui certus de damno illato est. Spectandæ tamen circumstantiæ sunt. Heinc collige, me in severiore non propendere, sed in ea quæ solida ratione patet.

X. QUÆST. V. *Qui suo pravo exemplo causa est ut alii malum perpetrent, tenentur ad restitutionem?* RESP. Plures videntes Sempronium furantem, alterius vineam devastantem, adultérantem, &c. moventur hoc exemplo ad similia mala patranda: tenentur Sempronius ad restitutionem? Negat communis, & vera sententia, quia licet exemplum pravum occasio illis sit, causa tamen influens non est. Porro sola mala causa influens in damnum illatum patit restitutionis debitum. Peccat solum Sempronius, ad hoc quod attinet contra charitatem.

XI. QUÆST. VI. *Quid de illis qui justione, consilio, consensu in proximi damnum influant?* RESP. Eos omnes jussio comprehendit qui injussitiam fieri mandant, ad quam exequendam paratus alter non erat. Hoc mandatum imponi potest, vel expressè potest. Quando vi illius mandati damnum sequitur, mandans semper ad restitutionem tenetur. Tacitè hoc mandatum variis modis imponi valet. Quid? inquit dominus suis servis, aut amicis amicis: nemo vestrum meam ulciscitur injuriam? Summam gratiam mihi faceret qui meum occideret inimicum. His, & similibus expressionibus fieri mandatum tacitum potest. Spectandæ tamen circumstantiæ omnes sunt, antequam desiniatur queripiam, vi mandati taciti, obnoxium esse restitutioni.

XII. Si mandatum, antequam executio sequatur, retractatum fuerit, idque innotuerit mandatario, deficit restitutionis debitum. Si vero vel animo tantum, vel exteriori revocetur, quando ad aures mandatarii non pertingit, à restitutione mandans non liberatur. Si mandatarius excedit limites mandantis, in praxi difficile liberatur mandans à computatione totius damni. Quare *cap. Si qui mandat de homicidio in 6.* decernitur ut ille, qui mandat verberationem ex qua sequitur homicidium, subjacet irregularitati, tamen si mandans non intenderit homicidium. In praxi enim vix unquam mandatarii se continent intra præscriptos limites. Quare liberè mandantes se conjungunt in hæc iniqua confectaria. Ergo mala omnia quæ ex mandato reipia sequuntur, refarcire tenentur. Si tamen mandans aliquid licitum præciperet, ex quo nullum securum malum prudenter prævideri valet, tum liber esset à restitutione, etiamsi malum sequeretur.

XIII. *Consilium*, quo consulens dolo, fraude, maloque animo tuadet, debitum inducit restitutionis. Disputant auctores, num consiliator, revocato consilio, restitutioni obnoxius sit, quando qui consultus fuit malum reipia paravit. Probabilior mihi sententia est, consiliatorem qui sincero animo, & omni industria suam revocat consilium, liberum esse à restitutione. Differunt utique mandatum, & consilium; at quando consiliator veris, & solidis rationibus

dissuadere clienti suo, quod consulit malum, nititur, nihilque intentatum relinquit, ut vororum compos suorum evadat, tum ex sola clientis malitia malum proficiscitur. Si mandataris, vel consilia accipientibus, & petentibus mala superveniant, liber est sive mandans, sive consiliator: à restitutione, quia in istorum potestate erat respicere sive mandatum, sive consilium. Si tamen mandans esset dominus, seu Superior, tunc teneatur ad restitutionem, quia Superioris imperium quamdam coactionem inducit. Si quis nomine tuo furetur, occidit nullo à te accepto consilio, vel mandato, non attingeris restituere, vel compensare malum secutum te lascio, quamvis ratum haberes malum patratum, quia rati habitio nullum præbere influxum valet in malum jam patratum. Si vero executor tua complacencia, & rati habitioe moveretur ad omitendam restitutionem; tunc obnoxius foret restitutioni.

XIV. *Consensus* inducens restitutionis debitum non est mera complacencia de alterius malo; sed est causa efficaciter influens in malum refarcendum. Subscribis injustæ liti, suffragium præbes ad bellum injustum, ad furtum, ad homicidium perpetrandum, ad magistrum indignum eligendum, restitutioni damni subjectus es; quando tamen suffragium tuum necessarium sit ad sententiam ferendam, ad indigni electionem, &c. Si enim absque tuo suffragio sententia, electio, &c. conclusa jam erat, tunc suffragium tuum non influit in effectum: ideo liber es à restitutione, sed non à peccato. Si tamen prior suffragium dares, licet prævideres ceteros omnes suffragium duros, tunc obnoxius esses restitutioni, quia revera suffragium tuum in malum influit. Quare in praxi vix quisquam liber est, qui injustæ sententiæ subscribit, qui suffragium in digno præbet, à restitutione, quia raro scire potest ceterorum suffragia sive antecedentia, sive posteriora. Quare quisque sibi caveat ab hoc periculo.

XV. *Palpo* eos indicat, qui laudibus, præconiis, & plausu, aut conviciis & irrisionibus aliquem ad malum patrandum irritant, impelluntque. Exprobrans marito, quod tolleret uxoris adulterium, quod patiaris injuriam sibi irrogatam: iste tuis irrisionibus periculis occidit uxorem, conviciatorems, offensorem. Tu causa efficax es mali patrati. Ergo restitutioni obnoxius. Nec est quod reponas, te hoc malo animo non pergesse, nec vindictam, aut homicidium intendisse: quia fat est exteriorem sermonem tuum indixisse ad malum committendum. Num ignorantia, inadvertentia, alique circumstantiæ excusare interdum queant, prudentum judicio relinquo.

XVI. *Recursum* significat acceptatores furum, atque malefactorum, qui furtum obnoxius præbent, & securitatem, atque commoditatem ad malum patrandum, qui omnes restitutioni obnoxii sunt. Qui post patrata mala recipiunt malefactorum misericordiam titulo, ut eos ad fugam arripendam adjuvent, liberi à restitutionis onere sunt.

Pars

XVII. *Participans* est qui aliquid prædæ percipit, aut aliquid auxilii confert ad malum patrandum. Quare participans dicitur aut injustæ actionis, aut rei acceptæ. Injustæ actionis participantes dicuntur omnes qui ad malum concurrunt; ut fabricerant claves fallas fabricando, exploratores vigilantes ut latrones secuti furetur, qui scalas movent ad domos ingrediendas, qui res furto sublatas custodiunt, occultant, vendunt latronum nomine, aut ipsi emunt. Hi omnes ad restitutionem tenentur.

XVIII. QUÆST. VII. *Quid de iis qui negatiõe cooperantur ad alterius malum, ut sunt murus, non obstant, non manifestans?* RESP. Isti tres indirectè cooperantur ad alterius malum patrandum, nempe non clamando, non impediendo, non manifestando, cum possint, & ex justitia teneantur. Isti ad restitutionem tenentur. Ex justitia autem tenentur qui vel officio, vel contractu ad id destinati sunt. Restitutioni igitur devincti sunt gubernatores, ministri publici, medici, chirurgi, tutores, curatores, custodes, qui non impediunt malum, quod ex eorum officiis impedire deberent; naucleri, qui navis submersionem non impediunt; patresfamilias qui filiorum dissolutionibus non obstant: belli duces qui milites ab injustis prædæ non retrahunt; Principes qui homicidia, latrocinia, monopoliæ, quoad possunt, non impediunt.

XIX. Qui solo titulo charitatis stricti sunt, etiamsi malo animo taceant, ad nihil tenentur. Quia debitum restitutionis supponit justitiæ habitationem: isti ex justitia non sunt obligati. Ergo nullum est restitutionis debitum. Salmaticenses defendunt cum aliis, istos non teneri ad restitutionem, etiamsi acciperent à fure pecuniam pro silentio servando. Siquidem, inquirunt, si possunt tacere sine pecunia, quidni & pretio accepto? Ne isthæc egregia ratio? Qui pretium accipit, ut taceat, influit in furtum, & furtus iniquum cum fure ini: ergo ad restitutionem tenetur.

XX. Servi qui vident extraneos bona domini surripientes, ad restitutionem tenentur, si taceant, si pro viribus non obstant. Quoniam ratione famulatus ex iustitia custodire, & defendere ab extraneis invasoribus bona dominorum debent. Famuli quoque qui vident à domesticis furibus furti bona propriæ custodiæ concessita, si taceant, si non obstant, si non manifestent. Si autem videant furari res communes, peccant contra charitatem, si taceant; sed à restitutionis onere liberi sunt: cum ex justitia præfatas res communes custodire contra fures domesticos non teneantur. Spectandæ tamen sunt circumstantiæ, consuetudines, & pacta.

XXI. Custodes agrorum, vinearum, prætorum, silvarum constituti pacto pretio à domino, ut vigilant, custodiantque præfata bona à quocumque invasore, refarcire damna tenentur, si taceant, si non restant pro viribus. Idem dicendum de custodibus à Principe constitutis, ne merces extrahi, aut importari sinant, gabellis non solutis.

XXII. QUÆST. VIII. *Quem servare ordinem debent in restitutione cooperantes actioni injustæ?* RESP. Quando plures ad furandum concurrunt, illi primi omnium restituerent tenentur in quorum manibus bona extant, aut eorundem pretium. Restitutione ab istis facta, ceteri liberi sunt. Quando bona non extant, quia nihil surreptum est, sed malum dumtaxat irrogatum, refarcendum primò est ab illis qui principales fuerunt, ab aliis vero in istorum defectu, illi dicuntur causa principalis qui dirigunt, qui incitant, animantque alios ad damnum inferendum. Qui verò minis, dolis, fraudibus alios inducunt ad patrandum malum, principales debent restituerent. Post causam tamen principalem tenentur ipsi executores furti & damni refarcire. Isti tamen habent actionem adversus causam principem, quæ semper tenetur compensare executores, si isti restituerent. Quando plures causæ secundariæ, aut principales aequè concurrunt, tenentur singulæ secundum modum quod reportarunt. Quod si una restituerent negligat, tum singulæ tenentur in solidum, & ceteri semper compensare tenentur illum qui totum restitutionis onus subit. Causis principalibus, & executoribus deficientibus, & reventibus restituerent, succedunt in restitutionis debito causæ negativæ, quæ in solidum restituerent debent, plus minusve juxta manus aut minus debitum impediendi, semper habito respectu ad causam quæ actiùs impedire tenetur.

XXIII. QUÆST. IX. *Quomodo causæ rectissime omnes tenentur in solidum?* RESP. Sermo est de pluribus causis exequentibus idem furtum, damnumve, non de pluribus participatibus de eadem re furto sublata. Ceterum quippe est te invitatum ad cenam scilicet ex rebus furto ablati teneri dumtaxat ad restitutionem partis solius quam comediti. Similiter quando plures ingrediuntur ad vineam devastandam, nulla habita invicem conspatione, sed alius alterius ignorant consilium, & quisque damnum ex se inducit, tum quisque tenetur compensare damnum à se illatum, cum nullum influxum in damnum ab aliis illatum contulerit. Hæc extra disputatorem sunt. *non minus*

XXIV. Quando plures in idem malum patrandum concurrunt, si unus sit principalis motor, is primus in solidum restituerent debet. Sic Principes, & ejus consiliarii refarcire damna belli: duces tribuni damna militum tenentur: quia hi sunt principales motores. Milites superiores in defectu principalium, ea compensare damna debent quæ ipsi immediate exequuntur, quando ad idem damnum individuum concurrunt, pura ad eandem navim, aut domum intendendam, ad eundem hominem necandam, ad eundem indignum eligendum, omnes & singuli in solidum refarcire damnum quod communi conspatione indoxerunt, tenentur, ut docet communis & probabilior sententia: quoniam licet physicè singuli partem damni exequantur, moraliter tamen singuli in totum damnum influunt. Ratione enim mutui consilii, & recipro-

ca

XXV. Prima sententia negat tenent emptorem domino restituere rem cum iactura pretii sui. Sententia mihi vera est quod emptor in proposito casu teneatur rem domino restituere, ut Div. Thomas 2. 2. quæst. 62. art. 6. docet. Circa illum, inquit, qui rem alienam accepit, duo sunt consideranda, scilicet res ipsa accepta, & ipsa acceptio. Ratione autem rei tenetur eam restituere, quamdiu eam apud se habet: quia quod habet ultra id quod suum est, debet ei subtrahi, & dari ei cui deest, secundum formam commutativæ justitiæ. Emptor in casu posito habet ultra id quod suum est, quia res emptæ à fure sua non est, sed domini. Huic ergo reddi debet. Neque emptor rem furivam vendere alteri valet, quia vendere rem alienam nemo potest, invito domino. Ergo neque furi qui eam redditur domino non est. Emptor enim vendens rem furi non restitutor, furi particeps evadit.

XXVI. Opponitur adversarii. Emptor bonæ fidei nullam injuriam infert domino. Quid inde? Ideo non tenetur restituere ex injusta acceptione, sed ex re accepta. Insistunt. In pari casu innocentæ emptor sibi potius quam domino consulere debet. Sicut dominus jus habet ad rem, ita emptor ad pretium. Rectè, & bene. Ergo fur restituar pretium emptori, & emptor rem domino: & omnia justa sunt. At quia fur nequam restituere pretium recusat, ideò ne emptor iniquus fieri debet rem alienam retinendo? Quia fur parat injuriam, tu similiter rem injustam agere debes. Alia sophismata prætereo. *Legè tom. 7. lib. 2. diff. 2. cap. 7. num. 17.*

XXVII. QUÆST. XVII. Qui mala fide rem alienam à latrone emittit, tenentur pretium domino reddere, an emptori? RESP. Aliqui docent te nec domino, nec emptori restituere debere nisi id in quo factus es ditor. Opposita sententia mihi est probabilior. Si præfatus bonæ fidei venditor rem apud se retineret alienam, veritate cognita, domino restituere eam deberet. Sed pretium succedit rei: ergo hoc pretium domino restituendum est, non emptori. Emptor solvere pretium intendit vero domino. Tu qui vendis rem alienam, non es verus dominus. Neque tu in venditione transfers dominium, cum illo careas. Tandem res semper ubicumque sit clamat ad dominum suum: ergo aut fur, aut tu, aut emptor restitue domino astringimini. Primus qui restitue dominum tenetur, est fur. Secundus tu qui rem furivam emisti, posito quod restituere fur nolit. Porro sicut fur respectu tui solus restitutioni obnoxius est, quia primus reus; ita tu respectu emptoris, qui tertio loco succedit, prior es in restitutionis onere. Ergo si emptor restituere rem domino, tu emptori restituere

pretium deberes. Contra si emptor rem domino non reddidit, tu pretium restituere domino debes.

XXIX. QUÆST. XIX. Qui monetam falsam accipit, & alteri eam expendendo tradit, ad quid tenetur? RESP. Diana cum aliis respondet, eum qui bona fide monetam expendit, ad nihil tenetur, etiamsi postea resciat fuisse falsam: astringi verò, si mala fide illam expendit. At vera sententia in utroque casu docet teneri ad damnum compensandum. Nunquid si plumbum loco argenti expendis sive bona, sive mala fide, ad damnum refarciendum non astringeris? Nemo ergo monetam falsam etiamsi bona fide accipiat, distrahere illam jure valet: & si distraherit, dum id novit, tenetur de damno.

XXX. QUÆST. XX. Qui rem alienam majori pretio vendit, tenentur incrementum domino restituere? RESP. Quod incrementum pretii proficitur ab ipsa re immutata manente tum in substantia, tum in circumstantiis loci, & temporis, illud restituendum domino est. Si contra incrementum sit fructus solius industræ, venditionis, vel quia mercem servavit, vel quia ad alium locum transiit, tunc restitui domino non debet, sed venditor retinet illud sibi valet.

XXXI. QUÆST. XXI. Si vendis rem tuam furi, à quo bona fide in pretium accipit furivus pecunias, obnoxius restitutioni es? RESP. Respondent Salmanticenses, si pecunias impermixtas, & separatas habeas, si tenentur ad restitutionem, secus si pecunias permixtas tunc sint. Im supra dixi, hanc permutationem non impedire quominus tenentur ad restitutionem. Quando enim certus es in pecuniarum tuarum cumulo alienas pecunias reperiri, nulla apparet ratio, cur si illius permutationis dominium acquiras. Tenentur ergo ad restitutionem rei acceptæ.

CAPUT II.

De illis qui aut impediunt aliorum ne aliquod bonum assequantur, aut cooperantur ad damnandum aliorum.

I. Novem personarum genera Theologi recensent quæ in aliorum damnationem aut positivè, aut negativè concurrunt: quarumque hæc verbis comprehenduntur.

Justitio, consilium, consensus, palpo, recursus, Participans, mutus, non obstant, non mansesant.

II. Qui alicui parato ad malum inferendum sublato omni consilio, & suasionem, annuit interius, peccat quidem contra charitatem, secus contra justitiam: ideò à restitutione liber est, quia non influit in alterius damnationem. Sed antequàm de causis cooperantibus ad malum sermo instituat, de impediendis boni affectionem pauca prælibanda sunt.

III. QUÆST. I. Qui efficax impedimentum adjicit, ne quis assequatur beneficium ad quod jus habet sive in re, sive ad rem, obnoxius restitutioni est? RESP. Adfirmat communis sententia, sive

sive hoc impedimentum fraude, dolo, vi, sive precibus, suasionem, donisque apponatur. Advertendum tamen, quod si collator constanter decreverat conferre beneficium, totum damnum refarciendum est. Si ambiguum collator erat, compensandum damnus est secundum spei gradum. Ut impedimentum inducat restitutionis debitum, efficax sit oportet, seu quod ob tale impedimentum sequatur effectus. Ratio obvia est. Qui impedit vi, dolo, fraude, ne quis assequatur beneficium, ad quod jus habet sive inchoatum, sive consummatum, injuriam eidem irrogat: qui consilio & suasionem impedit consecutionem, legit justitiam & distribuentem, & commutantem. Ergo impediens tenetur refarcire damnus aut totum, aut partem, secundum qualitatem juris majoris, vel minoris quod candidatus ad beneficium habebat. Si verò ipsum candidatum precibus, suasionem, consilio avertis, ad nihil tenentur, quia volenti, & consentienti non fit injuria. Si collatori secreto detegeris crimen occultum, sed verum, vi cujus candidatus privaretur beneficio, nihil restituere deberes, quoniam id cederet in bonum publicum, dummodo delictum indignum, aut minus dignum redderet candidatum.

IV. QUÆST. II. Ad quid tenetur qui impleti promissionem falsam impedit? RESP. Si promissio sit acceptata, refarciendum damnus est, quia promissarius jus habebat ad rem sibi promissam. Si promissio non sit acceptata, si consilio, vel suasionem retrahas collatorem, ad nihil tenentur. Qui dolo, vel fraude retrahit divitem à conferenda pauperi elemosyna, tenetur refarcire damnus illatum pauperi. Si testatori decumbenti, qui destinavit legatum Sempronio, aut illum hæredem instituit, suadeas ut tibi potius, aut amico legatum relinquat, negligit Sempronio, nec te peccare, nec ad restitutionem teneri docent communiter auctores: ego verò, ne unquam id facias assero. Excipitur casus Clem. de Privileg. ubi severè præcipitur Religiosis ne retrahant testatores à legandis bonis Ecclesiæ matricibus. Omnes qui testatoribus assistunt, consulant ut legata justè, & prudenter distribuunt servato charitatis, & justitiæ ordine. Qui absque fraude, & dolo alicui persuadet ne bonum indebitum Petro conferat ex vehementi odio, probabilis mihi est hunc ad restitutionem astringi. Quoniam licet odium internum non inferat hoc debitum, conjunctum tamen est cum externa suasionem, que licet absolute spectata innocens sit, in his tamen circumstantiis mala evadit. Hanc tamen sententiam aliorum judicio submittit.

V. Qui impedit ne bona Fisco applicentur, que ob aliquod crimen applicanda forent, post judicis sententiam ad restitutionem tenetur, secus ante sententiam prolatam: quoniam post laram sententiam Fiscus jus habet ad ejusmodi bona. Qui impedit ne legata relicta à testatore, ut distribuatur inter virgines hujus, aut illius civitatis, & talibus prærogativis ornatas, eisdem distribuatur, curaque ut exteris conse-

rantur, peccat, & tenetur ad restitutionem: quia virgines talis civitatis jus habent ad ejusmodi bona. Quid si dispensatio à Superiore obineatur? Dispensationes ejusmodi communiter sunt absque justa causa. Quo in casu & petens, & concedens peccant, & restitutioni obnoxii sunt. Si autem justa sit dispensandi causa, nullum restitutionis debitum.

VI. Qui collatorem impedit ne beneficium ecclesiasticum digniori conferat, ad restitutionem tenetur tam impediens, quam collator, qui scienter digniore privat beneficio. Quæ restitutio faciendæ est cum digniori excludo, tum Ecclesiæ, ut falsus dicitur, dum de beneficiis sermo erit.

VII. QUÆST. III. Quid de cooperantibus alterius damno dicendum? RESP. Qui alicui parato ad malum inferendum, sublato omni consilio, & suasionem, annuit, peccat contra charitatem, secus contra justitiam: ideò à restitutione immunis est: quia nullo modo influit in læsionem alterius. Ut igitur cooperatores restitutioni subjecti sit, illius cooperatio influat, & causa sit oportet. Si verò non parato ad furandum, ad lædendum jus alterius, consilio suades, tunc ad restitutionem tenentur. Nec refert quod executor ab altero persuasus fuisset: quia hoc non tollit quin tu causa damni sis. Idem dicendum videtur de eo qui parato ad furandum suadet ut celerrimè furtum exequatur, quando inter consilium, & executionem tantum temporis interstitit, quo executor mutare voluntatem queat. *Legè tom. 7. lib. 2. diff. 2. cap. 9. §. 1.*

VIII. QUÆST. IV. Quando dubitas, num aliqua ex recessit cooperantibus in duobus versibus contentis causa efficax damni fuerit, tenentur ad restitutionem? RESP. Dubitare potes num consilium ris, jussis, &c. aut certus de consilio, jussione, &c. dubitas, num malum securum sit; aut dubitas num tuum consilium, suasio, &c. efficax damni causa fuerit. Salmanticenses nulla facta distinctione absolute negant hunc dubitantem restitutioni obnoxium esse, nisi axiomate: *Melior est conditio possidentis.*

IX. Verum explicatione quæstio indiget. Si dubitas primo modo, num scilicet dederis consilium, ad nihil tenentur: quia nemo præsument malus, nisi probetur. Quando certus de consilio, jussione, mandato, &c. dubitas de damnò inde securo, tum pro gradu dubii compensat damnus astringeris. Siquidem dum certo constat causam suapte natura inferentem damnus esse positam, & dubium est securum ne damnus sit, tunc periculum est ne damnus reapte securum fuerit. Periculum ergo est te lassisse justitiam. Ergo succedere te huic periculo debes. Quando tandem certus es & de consilio pravo, mandato, &c. & de damnò securo, dubitas vero num tuum consilium, mandatum, &c. fuerit efficax causa damni; restitutioni te obnoxium asserunt *Molina, Bonacina, Lessius, Sanchez, & alii totius damni, alii pro rata dubii.* In hanc secundam sententiam inclino. Quoniam æquum non videtur ut eodem onere obstringatur qui du-

aut culpa lata, qui accipit, tenetur. Quoniam dominus quocumque tempore rem precario concessam repetere valet. Si contractus utriusque parti utilis sit, ut contractibus locationis, conductio- nis, pignoris; uterque restitutioni subiectus est ex culpa lata, & levi, non vero ex levissima. Si contractus cedat in utilitatem solius dantis, ut accidit in deposito, qui accipit, ex culpa lata tantum, & dolo tenetur ad restitutionem.

XII. QUÆST. VIII. *Quomodo possessor bonæ, aut malæ fidei tenetur ad restitutionem?* RESP. Possessor bonæ fidei est qui rem alienam invincibiliter existimans esse suam, possidet. Possessor malæ fidei est qui scienter rem alienam retinet; aut ignorantia vincibilis, vel affectata in rei alienæ possessione persistit. Possessor bonæ fidei rem alienam consumere, & vendere potest, usque dum in bona fide perseverat; continuo vero, ac advertit rem esse alienam, restitutioni obnoxius est: quia si in mora sit, possessor malæ fidei evadit, nisi completa præscriptio antecedit. Si postquam rem consumpsit, advertit rem esse alienam, tenetur restituere id in quo factus est ditior. Si autem res consistat sin in specie, saltem in æquivalenti, tunc eam restituere tenetur. Rem alienam comedisti, putans esse tuam, & tuam conservasti. Tunc res aliena æquivalenter existit in tua. Ergo restituere eam debes. Si vero nihil ex tua comedisses, ac nihil teneris, quia in nulla re factus es ditior. Si dubitas, num ex re aliena factus sis ditior, tum pro rata dubii componendum negotium est sapientum arbitrio.

XIII. QUÆST. IX. *Qui res usu consumptibiles bona fide à latrone emittit, vel recipit, teneturne rem, si extet, restituere, aut in quo factus est ditior?* RESP. Recepisti à latrone pecuniam, aut emisti vinum, triticum, vestem, & id genus similia: intervenisti ad cenam ex cibis furto surreptis in aliena domo, tantumdem comesturus in domo propria. Si fur factus impotens sit ad restitutionem, omnes fatentur te restituere debere rem, si extet, aut re ipsa, aut in æquivalenti, seu in quo ditior factus es. Disputatur verò, num restituere tu debeas, cum fur bona habeat, quibus restituere ipse queat. Et sermo est de possessore tum bonæ, tum malæ fidei. Ad hoc enim quod attinet, pares sunt. Si res extet, uterque totum restituere tenetur: si res non extet, uterque pretium æquivalentis reddere debet eam solo discrimine, quod possessor bonæ fidei id tantum in quo factus est ditior, possessor contra malæ fidei restituere totum astringitur.

XIV. Probabilior mihi sententia est, utrumque possessorem, sive bonæ, sive malæ fidei cum solo assignato discrimine ad restitutionem teneri. Quoniam res ubicumque sit clamat ad dominum suum, qui jus habet eam repetendi ubi eamque extet sive in se, sive in æquivalenti. Res hæc quocumque perveniat, secum onus affert inseparabile reducendi ad dominum suum. Aliqui distinguunt de rebus permixtis, & non permixtis cum bonis latronis. Verum permissio hæc spoliarè dominum nequit jure repetendi rem suam ubicumque extet, vel in se, vel in æquivalenti, dum-

modo certum sit rem alterutro modo extare.

XV. Qui rem alienam possidet usum non consumptibilem, nempe equum, librum, picturam, &c. sive bona, sive mala fide, eandem, si extet, restituere tenetur, quia hæc dum extat, ad dominum suum clamat, ut communis, & vera sententia docet. Possessor malæ fidei, sive extet res, sive consumpta, aut vendita sit, sive perierit, etiam absque ejusdem culpa, vel rem, vel pretium ejusdem restituere debet. Præterea omnia damna quæ passus dominus est ob privationem rei suæ, compensare injustus rapitor, aut retentor astringitur. Rapulisti, aut retinulisti pecunias mercatoris, quas si habuisset, eandem negotiationi exposuisset, aut imminuta damna reparasset, ultra restitutionem pecuniæ rapte, aut injuste retentæ, damna, & lucra non obrenta ob ejusdem pecuniæ privationem compensare tenetur.

XVI. QUÆST. X. *Si fur rapiat rem que apud dominum perierit, teneturne eandem restituere, si illam conservet, aut pretium, si perierit?* RESP. Si dubites rem potuisse perire apud dominum, restituere eandem debes, aut ejusdem pretium, etiamsi absque tua culpa perierit, saltem secundum dubii æstimationem. Idem dicendum de depositario, aut debitore qui est in mora restituendi res alienas. Rufus etiamsi certum esset quod res apud dominum perierit injuste, tamen quia fur illam surrepturus fuisset, restitutioni obnoxius es, quia furtum alterius tuum non excusat. Hæc extra disputationem sunt. Similiter quando tu certo scires rem apud dominum perdendam fuisse casu fortuito, puta incendio, vel naufragio, si illam eriperes, restituere eam, vel ejusdem pretium deberes, etiamsi casu res apud te perierit tempore illo quo perierit quoque apud dominum: quoniam rem illam rapulisti non ut dominum servares; sed ut in tuum commodum converteres. Ergo rapulisti cum restitutionis onere. Quod res hæc apud te perierit, tibi imputare debes. Injusta acceptio sua natura injuriam affert domino; neque hæc injuria aufertur, præterea quod hæc res peridenda fuisset apud dominum. Ergo debitum restitutionis, quod contractuisti actu illo quo rem abstulisti, semper perseverat usque dum illud à te compensetur. Non me lateat plures oppositum defendere. At hæc sententia mihi videtur probabilior. Rem incendio flagrante furatus es certo comburendam. Si res apud te extet, vel ejusdem pretium, eam restituere tenetur, etiamsi alio incendio fortuito apud te perierit. In urbis vastatione rem alienam furaris, que ab aliis furibus certo surripienda fuisset, eam restituere domino debes, si extet, aut pretium, si vendidisti illam.

XVII. Si rem alienam incendio eripias, & elapso periculo retineas, peractaque apud te, non perdenda apud dominum, teneris ad restitutionem, omnibus fatentibus. Qui mala fide rem alienam surripit, que servata melior evaderet; (puta devastasti vineam, segetes immaturas tempore quo valebant quinquaginta, tempore verò maturitatis valeret centum) si dominus venditu-

rus erat res istas tempore quo eandem rapulisti, restituere debes pretium secundum valorem quem habent in priori statu: si verò conservatus præfatus fuisset, restitutionem est quantum secundum prudentum existimationem valet spes illas res servandi, usque ad meliorem statum.

XVIII. QUÆST. XI. *Cuiam crescit res furto sublata?* RESP. Crescit domino, non furi. Quare restituenda res est cum incremento facto apud furem, etiamsi dominus servaturus non fuisset utique ad hoc tempus. Hæc si pretium augetur ob multitudinem emptorum, juxta hunc valorem fieri restitutum debet. Si res in viliori statu furto sublata, & melior facta, deinde ad deterioriorem statum redacta sit, restituenda est secundum incrementum, si dominus usque ad hoc tempus servaturus illam fuisset: si tempore vilioris pretii rem vendidisti, & similiter dominus hoc tempore eandem vendidisset, restitutum secundum hunc valorem fieri potest. Hoc fatentur omnes; dissident verò quid restituere debeas, quando tempore incrementi vendidisti rem, quam dominus usque ad hoc tempus non fuisset servaturus. Plures defendunt te restituere dimittat debere secundum valorem pretii vilioris, cum hoc tempore vendita à domino fuisset. Alii propugnant te debere restitutionem facere, secundum incrementi valorem sive intrinsecum, sive extrinsecum, quando tu tempore hujus majoris valoris rem vendidisti, aut consumpsisti, licet dominus usque ad hoc tempus eam rem servaturus non fuisset. Quoniam valor rei tem ipsam comitatur. Ergo si res domini est, ut res ipsa est, ita, & rei valor. Rem vendis, aut consumis tempore majoris valoris: ergo hic valor restituendus est. Cedo. Nonne tempore quo rem injuste vendis, aut insumis, restituere illam domino astringeris? Porro pretium rei æquivalenter est res ipsa. Ergo hoc pretium restituendum est. Hæc opinio secunda mihi videtur probabilior.

XIX. QUÆST. XII. *Quomodo dubiæ fidei possessor rem alienam restituere debet?* RESP. Dubiæ fidei possessor spectari potest, & sub initium possessionis, & in progressu. Qui dubitat rem esse alienam, & eam enim non domino tradendam, sed ut sibi retineat, fur est, & tenetur ad restitutionem ratione tum rei acceptæ, tum injuste acceptio- nis, etiam cum periculo pretii amittendi: quia sponte huic periculo se subiecit. Quare diligentiam adhibere debet ut verum dominum inveniat, cui rem emptam tradat. Si post moralem diligentiam dominum non invenit, dubiumque cesset, possessor bonæ fidei evadit, remque sibi restituere jure valet. Si dubium prædicto perseveret, dividenda res est inter pauperes, retento pro rata dubii pretio in emptione soluto. Si dubium in progressu occurrat, resque ante omnem dubitationem consumpta fuit, restituere debet id in quo factus est ditior: si res extitit, adhibenda diligentia est, ut dominus inveniat, & pro rata dubii prudentum consilio transigenda res est: nec illa fuit agatur regula: *Melior est conditio possidentis.*

Tom. II.

XX. QUÆST. XIII. *Quos fructus restituere tenetur possessor bonæ fidei?* RESP. Omnes fructus naturales restituere tenetur, si extet, deductis expensis: si consumpti fuerint, id in quo factus est ditior. Quoniam res fructifera domino fructus parit. Idque verum habet, etiamsi dominus rem incultam reliquisset.

XXI. QUÆST. XIV. *Quos fructus restituere tenetur malæ fidei?* RESP. Omnes fructus naturales, & industrialiæ quos percipiturus fuisset dominus, deductis expensis, restituere astringitur, sive extet, sive non extet, sive factus ditior sit, sive secus. Idem dicendum de possessore bonæ fidei, à tempore quo conscius factus est, rem esse alienam. Is si differat restitutionem, etiam debitor morosus, & restituere tenetur omnes fructus quos percipit, & compensare tum damna emergentia, tum lucra cessantia. Si fur non percipit fructus, quos percipiturus dominus fuisset, eorumdem pretium restituere debet. Contra si dominus nullo fuisset percipiturus fructus, & similiter latro eisdem non percipit, tum ad istorum compensationem non tenetur. Si verò fur fructus naturales percipit quos dominus percipiturus non erat, eisdem restituere debet, quod res domino fructificet.

XXII. QUÆST. XV. *Quas expensas detrahere possessor sive bonæ, sive malæ fidei debet?* RESP. Expensarum aliæ necessariæ, ut agrorum cultora, animalium alimenta, & custodia, domorum instauratio, sine quibus res, aut detrimentum patiuntur, aut fructus non pariunt. Aliæ utiles, que eo pertinent ut res aut meliores fiant, aut auvantur, ut arborum plantatio, gregis multiplicatio, &c. Aliæ voluntariæ, ut vitidaria, piscaria, ornatus, & cetera id genus, que voluptati deser- viunt. Industria, labor, incommodum in fructibus colligendis, & rebus conservandis, expensarum nomine veniunt.

XXIII. Omnes expensæ utiles, & necessariæ ab utroque possessore factæ detrahendæ in restitu- tione sunt: & dominus eisdem computare tenetur, quia nemo in alienis laboribus reportare com- modum debet. Si tamen dominus sine his expen- sis, propria industria res suas conservaturus fuisset, tum possessor injusto reddendæ non sunt, sed tantum possessori bonæ fidei. Si expensæ excederent fructus, non teneretur dominus illas sol- vere, quia tum res in suam non cederet utilita- tem; remque suam carius emere cogeretur. Dis- putant auctores super restitutione expensarum quæ voluntariæ sunt. Ad præxim quod attinet, prudentum arbitrio restitutum fieri debet.

XXIV. QUÆST. XVI. *Qui rem bonæ fidei emittit, valens eam furi reddere, pretium repetendo, an restituere dominum tenetur sine pretio?* RESP. Si prudenter judicat emptor futem restitutum domi- no rem, proculdubio retinere contractum, valet, & pretium repetere. Difficultas est; quan- do emptor dubitat num res sit à latrone restituenda domino, neque valeat emptor à fure pretium accipere, nisi rem emptam restituatur. Si enim recuperare pretium posset, omnes fatentur domi- no restituendam rem esse.

ca conspirationis omnes confluunt unam causam moralem totius damni. Ergo singuli tenentur in solidum.

XXV. QUEST. X. Utrum ex flagitiosa promissione oriatur obligatio exequendi eam promissam? RESP. Sempronius, ut virginem ad stuprum, uxorem ad adulterium, sicarium ad homicidium induceret, mercedem certam promisit. Ante executionem promissam nullam inducere obligationem, & esse rescindendum fatentur omnes. Disputatur num promisso impleto solvendum sit pretium promissum? Adfirmant Salmanticenses *trah. 13. cap. 1. punct. 6. n. 154.* & hanc esse communem Doctorum sententiam asserunt.

XXVI. Oppositam opinionem defendunt Adrianus, Joannes Medina, Navarrus, Wigeri, Paulus Comitus, Henricus à S. Ignatio, Continuator Tourneley. Quandoquidem jura tum sacra, tum civilia decernunt, stipulationes, pacta, promissa ob turpem causam inita nullam habere vim, & pro infectis habenda. Gregorius IX. in cap. *Pastiones* hæc statuit. *Juxta legitimas sanctiones pactum turpe, vel rei turpis, aut impossibilis, de jure, vel de facto nullam obligationem inducit.* Jura Civilia in *L. Generaliter 26. ff. de Verbo. oblig. tit. 1.* hæc decernunt. *Generaliter nominis turpes stipulationes nullius esse momenti.* Rursus *L. Mercedem, Cod. de Condit. hæc adjiciuntur. Ob turpem causam ex stipulatione contra bonos mores interposita, & neganda est, actio, juris auctoritate demonstratur.* Tandem *L. Pacta que, Cod. de Pactis. Pacta que contra leges, constitutionesque, vel contra bonos mores sunt, nullam vim habere indubitate juris est.* Plura alia utriusque juris præterea.

XXVII. Recentia jura, cum absoluta sint, æque ante, ac post patratum scelus urgent: & rationibus evincitur. Nam si post patratum malum solvendum pretium est, vim habet stipulatio. At nullam habere vim leges declarant. Quid quod Doctores ipsi communis sententiæ defensores docent, rescindendas esse ejusmodi stipulationes? Ergo ipsorum confessione nullius momenti vim habet. Præterea si stipulatio hæc post factum vim habet, ut contendunt Doctores isti, eam profectò non habet ex novo pacto, seu conventionem inter contrahentes, sed ex pacto, quod factum præcessit. Alterum ergo fateatur necesse est Doctores isti, aut stipulationem hanc validam esse & ante, & post factum, aut nullam esse & ante, & post factum.

XXVIII. Tandem numquid obligatio semel omnino extincta reviviscit? Negant omnes. Ergo longè minus obligatio quæ nulla fuit ante factum, & ab omni jure naturali, divino, & humano nulla haberetur, reviviscere potest. Deus, & leges omnes feverius puniunt pravitatem commissi sceleris quam committendi. Ergo si propter turpitudinem rei nondum factæ vim obligationis à stipulatione auferunt, multò magis auferre eam debent ob rei factæ iniquitatem. Rursus obligationes quæ ad malum impellunt, foveantque crimina, tolerari haud debent. Sed si stipulationes, & pacta solvende mercedis pro

scelere patrandò servanda forent, peccandi licentia liberius grassaretur, & aditus ad infinita scelera paterneret. Denique vota, & juramenta de peccato patrandò ex communi sententia nulla sunt: ergo longè magis nullæ promissiones humanæ, quæ sanè minus stringunt quam vota & juramenta Deo facta.

XXIX. OBJICIUNT citati Doctores. Distinguenda in flagitio duo sunt: unum, actionis pravitas, Deique offensio; alterum voluptas, delectatio, entitas actionis, molestia, periculum cui flagitiosus exponitur. Primum venale esse nequit. Secundum natura sua, & per se vendibile est. RESP. Hac distinctione posita, vendibilis anima, Angeli, Sacramenta, quatenus entia sunt. Præfata flagitia sub contractu non cadunt, quatenus entia sunt præcisionis metaphysicæ, sed ut suis conditionibus involuta. Voluptates quæ insunt flagitiis, improbe sunt. Ergo si flagitia ipsa venalia non sunt, neque voluptates quæ committantur flagitia, vendi queant. Ergo falsa censenda est citata Doctorum sententia.

XXX. QUEST. XI. Quid de questu meretricio dicendum? RESP. Quatum meretricium teneri posse, & solvi debere communitè fatentur omnes. Ergo falsa est hæcenus defensa sententia, & vera adversariorum opinio. Respondendo, meretricium posse repetere, & retinere pretium feortationis suæ, non ob aliquam stipulationem, non ob consensum in fornicationem, non ob voluptatem, non propter periculum aliquod, molestiamvè, non denique quod sui corporis copiam locare queat; sed quia leges, quæ ob majora vitanda mala meretricium permittunt, hæc multa plectunt fornicatores, ut mercedem solvant scorto in penam patratæ sceleris. Adde leges istas permittentes esse. Num ante divinum tribunal justæ semper sint, nobis non constat. Illud certum est, posse Principes minora permittere mala, ut majora declinent. At hæc non sequitur subditos posse eisdem legibus uti. Quare meretricis ergo, ut meretricii questum in pauperes distribuere, illique ut pauperibus pro sustentatione aliquid plus & minus pro circumstantiarum diversitate concederem.

XXXI. QUEST. XII. Utrum virginitas, matrona, & honeste femine pretium accipientes pro vendita pudicitia, restituere illud debeant? RESP. P. Leonardus Lessius hæc *lib. 2. de Just. cap. 14. dub. 8. num. 52.* scribit. *Esti opus malum, pro quo dedit, non sit æstimabile pretio, quia malum; tamen qua delectabile, vel utile uni, & alteri detrimentosum, periculosum, laboriosum, inter homines pretio æstimatur. Ergo quod hæc ratione pro eo est acceptum, non est restituendum, nisi fortè quis existimationem excesserit; ut si meretrix, quæ usuram sui concedere solet, uno aureo, ab aliquo juvene extorserit 50, tamquam pretium. Hoc tamen locum non habet in ea quæ putatur honestè, ut si matrona aliquæ, vel FILIA 100. aureos pro usura corporis accipiat ab eo, qui dare poterat. RETINERE potest. Nam tantum*

et pluri potest SUAM PUDICITIAM ÆSTIMARE. Res enim quæ certum pretium non habent, nec ac vitam lungè necessariæ sed voluptatis causæ, sa queuntur, arbitrio venditoris possunt æstimari, ut PROBABILITER docet Petrus Navarra, & alii. Hæcenus ille: quam profectò doctrinam, sicut, & alias ejusmodi, non commendavit S. Franciscus Salesius, licet commendatè opera ejusdem auctoris, sanè laudanda ob multa rectè tradita documenta. Possè ejusmodi mulieres, vel puellas, justitia tantum inspecta, retinere donum sponte datum ab eo, qui facultatem habet donandi; absolutè non inficior. De his tamen numeribus idem sciendum inculco quod de pretio simoniacè accepto tradit S. Thomas 2. 2. *quest. 100. art. 6. ad 4.* videlicet non ipsi corco restituenda, sed vel in Dei cultum, vel pauperibus eroganda: tum ut peccandi ansa mulieribus in avaritiam pronis tollatur, tum ut destruat monumentum præterite impudicitie, tum ut per quæ peccat quis, per ea, & torqueatur, juxta Spiritus Sancti effatum. Huic tam æquæ sententiæ repugnare non potest nisi fortè qui non penitentiam agit, sed fugit.

XXXII. QUEST. XIII. Scorta seu publica, seu oculo tenentur restituere pretium ob turpem concubitum acceptum à Religioso? RESP. Similes quæstiones non excitant, nisi agitata ab aliis invenirem. Pellizarius in *Manual. Reg. trah. 4. cap. 2. sect. 4. quest. 3.* Malcardus *tom. 2. lib. 5. part. 2. trah. 1. dicitur. 2.* Lugò *dispo. 3. sect. 3.* Joannes à Cruce *lib. 1. cap. 3. dub. 10.* & alii opinionem negantem defendunt. Quando, inquit, Religiosus obtinet facultatem à Superiore disponendi de bonis sibi ad usum concessis, dum in turpes res ea distribit, licet in modo alienandi contra Superioris voluntatem agat, ipsa tamen alienatio valida est. Et in hac alienationem absolute spectatam Superior consentit. Hæc non tam refellenda argumentis, quam lugenda amarum lacrymis sunt. Nulli Superiores licentiam concedere queunt pendendi pretium pro casu turpi. Invalida ergo est alienatio. Ergo restitutio necessaria.

XXXIII. QUEST. XIV. An accipiens pretium pro injusta sententia ferenda, restituere illud debeat? RESP. Leges positivæ detestantur, & prohibent omnes donationes faciendas iudicibus ob injustas sententias, advocatis ob injustam defensionem clientium, testibus ob falsum testimonium. Salmanticenses *trah. 13. cap. 1. punct. 7. num. 169.* docent ejusmodi donationes spectare jure naturali validas esse. Verùm hæc opinio falsa mihi est, & rescindenda.

XXXIV. Disputatur, utrum vi legis positivæ prohibentis ejusmodi donationes, restitui debeant? Duplex reperitur sententia, & utraque probabilis reputatur à Salmanticensibus. Prior negat restitutionis debitum, quod indicatæ leges obligant tantum in foro exteriori, iniqui ejusmodi auctores, secus in foro interiori. Hanc opinionem rejicio ut falsam, & improbabilem. Siquidem præfata leges jure naturæ nixæ in utroque foro obligant. Audiatur de hoc argumento S. Augustinus, qui *epist. 54.* ad Macedonium ita scribit: *Sci non*

ideo debet vendere justum iudicium, aut testis verum testimonium, quia vendit advocatus justum patrocinium, & jurisperitus verum consilium. Illi enim inter utramque partem ad examina adhibentur; & isti ex una parte constituunt. Cum autem iudicia, & testimonia, quæ nec justa, nec vera vendenda, iniqua, & falsa venduntur, multo sceleratius utique pecunia sumitur: quia sceleratè etiam, quamvis à volentibus datur. Qui verò pro iniquo iudicio dedit, vellet quidem repetere, nisi timeret, vel puderet emisse. . . Verum tamen si justitia sincerius consulatur, justius dicitur advocato: Redde quod accepisti, quando contra veritatem testifisti, iniquitati affuisti, iudicem falsifististi, justam causam oppresifisti, de falsitate vicifisti.

XXXV. Hoc testimonium sibi objicit P. Leonardus Lessius *lib. 2. de Just. cap. 14. dub. 8. n. 55.* his verbis. *Dices: Dicit Augustinus episcopus la quinquagesima quarta ad Macedonium ait, sceleratius accipit pecunia pro sententia injusta, quam pro justa, pro testimonio falso, quam pro testimonio vero.* Atqui pecunia accepta pro sententia justa est restituenda. Ergo, & pro sententia injusta. Ita Sotus. *Subdit vero:*

*Resp. negando consequentiam. Non enim quia aliquid est sceleratius, ideo magis vel equè obligat ad restitutionem. Hæc enim obligatio non sequitur magnitudinem sceleris, sed damnum per injuriam datum. At qui accipit pro sententia injusta, nullam injuriam danti, sicut si qui pro justa. Porro illud est sceleratius quam hoc: tum quia pejus est ferre sententiam injustam (ad quam ferendam jam habet animum, qui pecuniam accipit) propter injuriam quæ fit alteri parti, quam accipere pecuniam pro sententia justa ferenda: tum quia (ut ibidem Augustinus ait) sceleratius datur pro injusta quam pro justa, quamvis datur voluntariè, & libenter. Loquitur enim de sententia ferenda. Adde, ibidem Augustinum significare pecuniam istam, etsi sceleratius acceptam, non esse opere impleto restituendam, dum dicit *datur à volentibus.* Volenti enim non fit injuria. Secus si data sit pro sententia justa, quæ censetur data *coactè* metu sententiæ injustæ.*

XXXVI. Si in explicando aliquo fidei articulo hæc libertate, & vanissimo distinctionum involucro quis SS. PP. sententias implicaret, & eluderet, actum de fidei articulis esset: & quia in morum mandatis explicandis recipi Patrum sententiæ variis cavillationibus adulteratur, ideo deplorabili modo relaxata, & obcurata à non paucis Casuistis est Theologia christiana. Doctrina S. Augustini inconcussa est. Quare Vazquez, & Lugò *disp. 18. sect. 5. num. 57.* fatentur S. Augustinum à nobis stare, nec tamen ipsi verentur defendere opinionem ab Augustino improbatam. Ratio nostræ sententiæ evidens est. Judex vi sui officii tenetur sententiam ferre. Ergo recipere pretium nequit. Pro sententia justa, inquit aliquis, concedo. Pro injusta nego. Quoniam sententiam justam vi officii ferre cogitur: ideo pro ferenda justa sententia recipere pretium nequit, & si recipit, restituere attingitur. At injustam sententiam dicere non est obligatus, ideo pro injusta sententia

tia ferenda recipere, & retinere pretium valet. Vin? lepidiora? Dum ejusmodi paradoxa, que sensum communem ferunt, deridenda propinamus, redarguunt nos nonnulli. At illos exoramus, ut evincat hæc non esse paradoxa digna severa constitutione. Sed prestat in medium M. Tullius, qui lib. 2. offic. cap. 16. hæc ad verius improbatam opinionem scribit. *Caput autem est in omni procuracione negotii, & muneris duplicis, ut avaritia pellatur etiam minima suspicio. Utinam, inquit C. Pontius Sannius, ad illa tempora fortuna me servasset, & tunc esset natus, quando Romani dona accipere cogissent, non essent passus diuitias eos imperare. Na illi quidem secula expectanda fuerunt. Modo enim hoc malum in hac Republicam inuasit. Itaque facile patior tunc potius Pontium fuisse Nullam igitur vitium terius . . . quam avaritia, profertim in Principibus, & Republicam gubernantibus. Habere enim quæstui Republicam non modo turpe est, sed secularum etiam, & nefarium.*

XXXVII. QUÆST. XV. Quando id quod restituitur, ad manus creditoris non pervenit, astringitur debitor denuo restituere? RESP. Plura impediunt immediatam restitutionem, quæ propterea fieri debet, aut medio Confessario, aut alia persona. Si persona media designetur à creditore, vel facultatem concedat debitori eam deligendi; illique bona fide eligat personam existimatam dignam, certum est rem perire creditori, & debitorem immunem esse à nova restitutione. Idem dicendum, quando persona designatur à iudice. Disputatur dumtaxat quando debitor ex se hanc personam eligit. Plures defendunt furem non esse novæ restitutioni obnoxium postquam homini fidei, & probique rem restituendam consignavit, etiam si percat.

XXXVIII. Opposita sententia mihi est probabilior. Siquidem natura, & essentia restitutionis est constituere æqualitatem læsam injusta acceptione; & creditor semper est invitus usque dum rem suam non obtinet, aut de ipsa disponit, & redintegret æqualitas. Hæc autem æqualitas non redintegratur, nisi res ablata reddat in creditoris manum. Fur in causa est finitri eventus. Ille rem alienam auferendo his periculis liberè sese exponit.

XXXIX. Si possessor bonæ fidei rem inventam mittat per virum probum ad dominum suum, si percat, non est novæ restitutioni obnoxius. Quoniam non tenetur neque ex injusta acceptione, neque ex re accepta. Si verò res debeat ex contractu mutui, dispositi, pignoris, &c. distinguunt auctores. Si res restituenda sit eadem in specie, ut hæc vestis, hic equus, quem commodato accepisti, mittatur per virum probum; res perit creditori, quia illius erat, atque adeo domino perit. Contra si res non sit eadem in specie, sed in genere, ut pecunia, triticum, vinum, quæ mutuo accepisti, tibi non creditori perent, quia res istæ tuæ erant. Hæc communia sunt.

XL. QUÆST. XVI. Quo in loco, & cuius expensis fieri restituitur debet? RESP. Possessor bonæ fidei in loco restituere debet, ubi res extat. Si dominus fuerit absens, admonendus, & ejusdem

expensis res deferri ad illum debet. Si verò hic bonæ fidei possessor rem alio transulerit, tum propriis expensis rem mittere ad dominum debet. Contra male fidei possessor proprio incommodo rem restituere tenetur eo in loco ubi res extaret, si ablata non fuisset. Restituitio ex contractu debita, ubi celebratus contractus est, fieri debet, nisi aliter à contrahentibus statutum sit. Mutuum expensis mutuatarii, cum in ejusdem commodum cedat, restituendum est. Contra depositum cum in deponentis utilitatem cedat, istius expensis recuperandum est.

CAPUT III.

De illis quibus fieri restituitur debet, & de ordine in restitutione servando.

I. QUÆST. I. Cuiam restitui res debet accepta à possessore bonæ fidei? RESP. Domino restituenda res est, quia hæc semper clamat ad dominum suum. Si is cui facienda restituitio est, mortuus sit, hæredibus, vel ex testamento, vel ab intestato bona restitui debent. Si bona accepisti à Religiosis, Monasterio; si à filio familias, parentibus; si ab uxore, marito restituenda sunt, nisi de consensu dominorum constaret in ejusmodi alienationes.

II. Si res restituenda perniciose domino sit, illam restituere eidem non debes tempore quo eisdem noxia est. Quare deposita arma apud te reddere non debes furioso, aut alteri eisdem male usuro. Similiter ex charitate non debes restituere pecuniam, quam dilapidandam in scorta, aut alia flagitia prævides à domino.

III. QUÆST. II. Cuiam facienda est restituitio quando dominus est ignotus? RESP. De rerum inventarum restitutione dictum supra est. Nunc de rebus furto ablati, aut alio titulo, quæ apud possessorem reperiantur, sermo est. Primò omnis adhibenda diligentia est ut dominus reperiat. Si dabitur, an res restituenda Petri sit, an Joannis, pro rata dubii dividenda restituat. Si denique nullo modo reperiri dominus potest, distribuenda bona sunt in pauperes. Similiter bona per simoniam acquisita in pia opera eroganda esse docet probabilior sententia. Bona fœderatitia, seu usuris collecta, si illi à quibus fœnera extorta sunt, innotescunt, iisdem restitui debent. Si ignorantur, pauperibus conferri debent. Quando emptores alicujus communitatis lesi fuerint venditionibus injustis, tum compensari ejusdem loci emptores debent venditionibus viliori pretio, quando emptores læsi ignorantur. In his casibus consulendus est Parochus, aut Episcopus.

IV. Disputant auctores, num solutio facta non tuo creditori, sed alteri, cui creditor tuus tantum debet, valida sit? Adfirmant Lestius, Castropalans, Laym. Bonac. qui citant Malinam, Valentiam, & alios. Hæc opinio falsa mihi est. Quoniam Petrus creditor tuus jus habet exigendi à te creditum suum. Paulus verò Petri creditor nullo po-

potitur jure quidquam à te repetendi. Qua ergo ratione pervertere hæc jura valet? Quis te constituit Petri curatorem, ut ejusdem debita solvas? Numquid furtipere bona à Petro valet, ut ejusdem debita solvas? Cur ergo centum quæ tu illi debes, quæque illius sunt, solvere ejusdem creditori poteris?

V. QUÆST. III. Qui ordo servandus in restitutione est? RESP. Quando debitor solvendo non est omnibus creditoribus, ex his alios alii præferendos leges statuunt. Alii enim sunt creditores, qui jure naturæ præferri cæteris debent. Alios præferendos leges positivæ decernunt. Leges istæ obligant in conscientia, quidquid in oppositum dicant Diana, Machadus, Serra, & alii; quorum opinionem immerito probabilem, seu non improbabilem reputant Salmanticenses.

VI. Creditores quorum bona in specie extant apud debitores, & quorum dominium translatum non est ut sunt pignora, commodata, deposita, omnibus creditoribus præferri jure naturæ debent ut omnes fatentur. Debita certa, licet in propria specie non extant, præferenda esse debitis incertis, tenet communior opinio. Quid tutius sit vix percipio. Quare præstandæ circumstantiæ sunt, & prudentum judicio casus qui in praxi raro occurrunt, resolvendus.

VII. QUÆST. IV. An creditoribus privilegiatis præferri venditor debeat, dum res in specie extat apud emptorem? RESP. Excipiuntur communiter bona Ecclesiæ, minorum, & Filici, quorum dominium non transferuntur in emptorem usque dum pretium solum re ipsa non sit. Disputatur solum de aliis creditoribus, qui credito merces vendunt emptoribus, num scilicet isti, quando eorum merces in specie extant apud emptores, pretio non soluto, præferri aliis creditoribus debeant. Adfirmat communior opinio, quæ fori etiam exteriori usui conformior videtur: idque æquitati naturali videtur magis consentaneum, ut cum res venditoris extat in propria specie, non applicetur extraneis, domino aut venditore invito.

VIII. QUÆST. V. Qualis ordo servandus est inter debita, aut ex contractu oneroso, & gratuito, aut ex contractu, & ex delicto? RESP. Debita ex contractu oneroso, nimirum ex venditione, permutatione, locatione, &c. præferri omnino debent debitis ex liberali promissione etiam acceptata ex legato, & testamento, &c. Idque verum habet, etiam si debitum contractum sit ob promissionem dotis solvendæ filii, legati donandi Ecclesiæ, pauperibus, &c. Quoniam Deus sacrificia ex rapinis facta non acceptat.

IX. Dissidium est, num debita ex delicto præferri debeant debitis ex contractu oneroso? Prima opinio defendit præferenda esse debita ex delicto, quando cætera debita non sint hypotheca firmata, aut non extet res in specie. Altera opinio oppositum defendit, nempe prius esse solvenda debita ex contractu oneroso. Tertia sententia contendit, nullum esse servandum ordinem, sed omnibus pro rata solvendum. Salmanticenses ajunt, omnes tres istas sententias esse probabiles. Et tamen sola una vera est. Quod mihi in re satis

obscura, & implexa videtur probabilius est, quod debita prius contracta prius solvi debeant, si de sint ex delicto, si de ex contractu. Ratio est, quia dum debitor priora debita contraxit, erat, ut supponitur solvendo; & creditor jus certum acquisivit. Porro hoc jus legitimum, & certum laedi nequit per debita posteriora; quia dum debitor contrahit hæc posteriora debita, non habet unde solvat, cum ejus bona obligata jam sint priori creditori.

X. QUÆST. VI. Quomodo creditores hypothecarii præferendi aliis sint? RESP. Hypotheca jus præbet in bona quæ eidem subijciuntur. Quare creditores quibus bona debitoris designata sunt sub hypotheca, si de expressa, & speciali, si de tacta, & generali, præferri aliis omnibus creditoribus personalibus etiam privilegiatis debent, ut omnes docent: quia isti non in personam modo, verum etiam in bona hypothecata jus habent. Inter creditores verò hypothecarios, qui prior est tempore, potior est jure.

XI. Qui pecunias conferunt expendendas in domus ædificio, in colendo agro, in redimendo, aut emendo stabili, quæ bona hypotheca gravantur in securitatem creditorum, qui expressè postulant hæc bona sibi obligari, præferendi sunt creditoribus anterioribus habentibus hypothecam tantum generalem. Verum ad hoc quod attinet, varie sunt consuetudines tribunalium, juxta quas debita solvenda sunt.

XII. Inter creditores simplices seu personales qui actionem tantum habent in personam, præferuntur illi qui funerum causa pecunias dant. Funerum nomine veniunt etiam expensæ in infirmitate curanda, sponsa tradens dotem ante matrimonium, matrimonio non secuto, contrahit creditum privilegiatum præferendum aliis creditoribus personalibus, qui non habent, vel expressam, vel tacitam hypothecam. Qui deponit pecunias apud publicum depositarium, vel in nummularium usura non percepta, præferuntur omnibus creditoribus personalibus ejusdem publici depositarii; secus autem si usuram perciperet, quia tunc non deponens, sed mutans est.

XIII. QUÆST. VII. Qualis ordo servandus est inter creditores simplices non privilegiatos? RESP. Prælatio inter istos ad juris naturæ regulas revocanda est, cum nihil de iisdem leges statuunt. Una sententia defendit, nullam admittendam inter ejusmodi debitorum prælationem, sed partienda esse bona, & pro rata temporis distribuenda. Altera sententia contendit, illos creditores præferendos esse qui tempore priores sunt. Et ratio supra assignata satis urgens videtur: & idè hæc sententia probabilior est, si de creditores pauperes sint, si de divites. Plura sunt jura quæ favent primis peritoribus. Quare quilibet propriè Patriæ leges spectare debet.

XIV. QUÆST. VIII. Potestne debitor adinvenire secreto amicum creditorem, ut prior petat, et eique integrum debitum solvere cum alterum creditorem detrimendo? RESP. Non desunt qui affirmant, præferentim P. Lacroix, qui lib. 3. p. 2. n. 403. hæc scribit: *Secundum sententiam probabilem, quod prior*

petens preferendus sit, poterit debitor admonere creditorem sibi amicum, quod ipse prius petenti posset prius solvere, & sic preculdebitio alter movebitur ut petat. Fraudibus, & dolis viam parat sententia hæc, quæ scipia falsitatem profiti. Quam hæc, & alia similia paradoxa à christiana æquitate, & simplicitate abhorreant, nemo non videt.

CAPUT IV.

Quænam sint causæ ob quas omitti, aut differri restitutio possit.

I. Impotentia, quæ excusat à restitutione, duplex est. Altera physica, de qua nemo dubitat; altera moralis, quæ gravissimam, aut gravem peculiarem difficultatem affert. In antecessum tamen advertas velim, cuilibet restitutioni insitam difficultatem esse ob hominum cupiditatem, & avaritiam. Hæc autem difficultas nullo modo excusat à restitutione faciendâ. Nomine ergo difficultatis, quæ moralem impotentiam constituit, intelligitur, aut extrema egestas, aut notabile graveque malum, vel scandalum, aut peccandi periculum ob restitutionem subeundum.

II. Hinc inferas, primum debitorem differre posse restitutionem, quando imminet periculum gravis damni, puta si creditor abusus re sua esset in damnum boni communis, vel proximi. Secundo si debitor ipse grave damnum subiret statim restituendo, creditor verò parum, aut nihil incommodi pateretur. Restitutio enim ordinata est ad servandam æqualitatem inter partes. Non esset autem æqualitas quando debitor cum tanto dispendio restituere creditor deberet, si hic vix incommodum sentit propter dilationem. Et hoc in casu irrationabiliter invidus homo esset. Tertio non urget restitutionis præceptum, quando ex ejusdem executione immineret periculum spirituale; ut si ob restitutionem prostituenda esset pudicitia filiarum, si filios reipsa alere non posses. Artifex non tenetur vendere instrumenta artis suæ, quibus laborando ad victum necessaria acquirunt; debet tamen artem exercere, ut debita solvat. In pari causa, excepta extrema necessitate alicujus damni, creditor præferri debet sicut innocens reo. Dilatio restitutionis licita non est ad comparandum lucrum, potissimum si creditor damnum patitur.

III. Quare maxima cautione opus est cum debitoribus, quoniam homines proni sunt ad retinendum aliena. Debitores, ut alias dixi, communiter sunt divites, aut nobiles, qui prætextu status sustinendi differunt solutionem debitorum, & mercenariorum, & mercatorum sanguine, & sudoribus splendorem pomparum, & fastus fovere contendunt. Quare iterum atque iterum monendi Confessarii sunt ut istos à Sacramentis omnino arceant usque dum solverint debita sua. Sunt enim isti cujuscumque justitiæ proculcatores inhumani, & truces, tum quod differant solutionem mercedum, & debitorum, tum quod crudeliter cogant pauperes debitores, quemadmodum creditor ille evangelicus, ut sibi ulque ad ultimum quadrantem solvant.

CAPUT V.

De restitutione propter homicidium, vel mutilationem, vel stuprum, vel adulterium.

I. Hæcenus de restitutione in communibus de restitutione in particulari agendum est: & primum omnium de restitutione ob homicidium voluntarium, in quo duo spectari damnæqueunt. Primum vitæ, aut membrorum ablatio; alterum quod vitæ privationem, aut membrorum mutilationem consequitur. Qui alteri vitam voluntarie (nec enim nunc sermo est de mutilatione, aut homicidio quod consequitur ad necessariam defensionem) eripit, lædit justitiæ commutantem. Vita autem semel erepta, aut membrum relictum restitui nequit. Quid itaque agendum, ut læsa justitiæ repararetur? Si iudex occisionem, vel mutilationem puniat, nulla alia satisfactio requiritur: quoniam iudex omnia quæ ex justitiâ reparanda damna sunt, jubet ut reparentur. Disputatur igitur de restituendis ab occisione, aut mutilatore à justo iudice non punito.

II. QUÆST. I. Occisor, aut mutilator teneturne compensare injuriam personalem fortunæ boni? RESP. Duplex sententia est. Una negat aliquid restituendum esse ob injuriam personalem, seu ob solius vitæ, aut membri mutilationem. Altera sententia, quæ probabilior est, ædificat. Quia qui alterum occidit, mutilat, lædit, violat justitiâ commutantem. Ergo reparari debet justitiâ debet ea via quæ potest. Quamvis autem restitui vita, membrum relictum nequeat, potest tamen fortunæ bonis aliquomodo compensari. Qui restituit mille debet, & non potest nisi centum, liber ne à restitutione parus erit, quia reddere totum non valet? Ad praxim igitur quod attinet, Confessarii est tradere ut homicida, aut mutilator, præter compensationem tam lucri cessantis, quam damni emergentis faciendam hæredibus, aliquid largitur pro vita, aut membro ablato: sacrificia offerri curet, & elemosynas eroget: atque universam familiam occisi, aut mutilati solari, & adjuvare pro virili studeat.

III. QUÆST. II. Quæ damna compensare interfectus debet? RESP. Cuncta damna quæ ex occisione, aut mutilatione consequuntur, refarcienda sunt. Compendiendæ sunt expensæ curationis, & lucra omnia, quæ occisus, aut mutilatus sua arte, negotiatione, & industria assequi poterat quando filii sunt, vel sorores, uxor, alique conjuncti, qui talia damna patiuntur ex occisione, aut mutilatione. Si verò nemo sit qui damnus pariat, nihil restituendum est. Disputant auctores, quot vitæ anni computandi sint in occiso? Ut rem paucis consciam; hæc omnia prudentum iudicio subscribenda sunt. Occisiones inter nobiles nulla solent compensatione refarci. Si homicida poenam luert talionis, nulli restitutionis obnoxil forent hæredes, quia poena mortis inflata omnia remissa censetur: & ita communis obicitur consuetudo. Si alicubi oppositus rationalis mos viget, servandus est.

IV. Si provocatus ad pugnam occidat provocantem cum inculpata tutelæ moderamine, nihil restituere astringitur. Si verò graviter limites moderaminis excessisset, tum pro rata restituere deberet. Si mutuo se provocaverint, nihil restituendum est, quia uterque cessit iuri suo. Si unus alterum provocaverit improprie ignaviæ notam, provocator occisus non tenetur ad restitutionem, inquit juniores plures: quia respicere sine dedecore duellum non poterat. Hæc ratio pugnae cum Evangelio mihi videtur. Quare mihi falsa est, nisi me fallant omnia, sequens opinio P. Viva, qui tom. 1. p. 3. q. 7. art. 1. n. 2. inquit: „Quamvis aliquando non fugiendo peccet contra charitatem, si scilicet sine dispendio honoris, fugere poterat; at non peccat contra justitiâ. Ergo non tenetur ad restitutionem.“ Quid? Peccat Christianus contra charitatem quando sine dispendio honoris mundani fugere nequit, non autem contra justitiâ peccat? At hæc doctrinam quis non improbet? Fugam enim arripere tenetur, dum via patet, cum dispendio honoris, qui in opinione infantis mundi situs est.

V. QUÆST. III. An ex homicidio casualliter debitum restitutioni? RESP. Titius vulneravit Sempronium vulnere nimis lethali: negligentia chirurgi, aut medici Sempronius moritur. Titius compensare damna astringitur, quæ non mortem, sed vulnus consequuntur. Si tamen Sempronius ex accepto vulnere moritur, quia chirurgus non invenitur, Titius vulnerator compensare tenetur damna, quæ mortem consequuntur. Ex homicidio per accidens sequitur nihil restituendum est. Clericus venationem vitam exercet, omnem diligentiam adhibet, ut homicidium declinet: hoc si sequatur, nihil restituere astringitur. Si contra ex negligentia graviter culpabili homicidium sequeretur, tum restituenda omnia damna essent.

VI. QUÆST. IV. Quibus faciendâ sit restitutio damnorum quæ ex homicidio sequuntur? RESP. Facienda est hæredibus, non liberis, sed necessariis. Fratres, consanguinei, licet succedant ab intestato, non sunt hæredes necessarii, atque adeo istis nulla faciendâ est restitutio. Uxores, filii, parentes sunt hæredes necessarii, quibus faciendâ restitutio est.

VII. Desiderat Moralista, num homicida solveret creditoribus occisi debita tenetur? Communior sententia negat: quoniam nulla datur actio creditoribus contra occisorem, aut mutilatorem in foro exteriori, immò neque in interiori. Circumstantiæ tamen spectandæ sunt, & sapientum consilia audienda, dum similia facta occurrunt, ut in gravissimis delictis id quod justum est, definitur.

VIII. Si vulneratus dominus absolutus sit, & antequam decedat remittat, unâ cum injuria sibi illata, etiam damna refarcienda, liber occisor est à restitutione. Cæterum licet vulneratus astringatur remittere omnem injuriam sibi illatam, & diligere suum vulneratorem, non tamen obligatus est dimittere damna inde emergentia; immò si uxor, si filii, nepotes, vel parentes graviter indigerent, peccaret contra charitatem; si cum tanto litorum dispendio, & detrimento expensas, & damna condonaret.

Tom. II.

IX. QUÆST. V. Quid restituere debet deflorator virginis? RESP. Communiter auctores absolvent defloratorem à restitutione, quando virgo sponte consentit, sicut illa sui juris. Leges civiles statuunt ut stuprator, vel doctet, vel ducat virginem stupratam, quia semper presumunt blanditiis, & fraude seductam. Et sanè in praxi vix absolvendus stuprator est vel à ducenda, vel à dotanda virgine. Circumstantiæ tamen spectandæ sunt. Si defloratio publica sit, iniuriis, vel fraude peracta; tum non solum compendenda est corruptæ virginitatis macula, sed etiam infamie nota parentibus illata deflorator integram dotem dare non astringitur, sed dandam à parentibus augere. Si tamen pauper sit deflorata, tum integra dos danda est à stupratore. Si dubium occurrat, num virgo antea fuerit deflorata, tutior pars est eligenda, quia nemo presumitur malus, nisi probetur. Quamobrem etiam in casu dubio compendenda damna sunt. Quin si re ipsa virgo non erat, talis tamen reputabatur, & stuprator eam diffamavit, tum damna compendenda sunt. Si verò ex tali coitu nullam passam infamiam est, nihil restitui debet. Idem quod dictum est de virgine, dicendum de honesta vidua est.

X. Si solis precibus, blanditiis, manusculis virginem pertrahat in consensum, ad nihil teneri communiter auctores docent, ut dictum est, quod hæc omnia libertatem non adimant. Si tamen preces essent adeo repetitæ, & blanditiæ adeo assidue ut violentiæ æquivalerent, tum compendenda damna essent. Quicumque sub spe matrimonii virginem defloravit, eam ducere tenetur, quia contractus iste onerosus est, utramque partem astringens, etiam si promissio facta fuerit. Quamvis enim contractus de re turpi nullus sit, subeunda tamen poena est admisi sceleris.

XI. Hæc absolute vera sunt: ceterum si nostræ temporis puellæ spectentur, adeo non raro invenitur, expudorata, effrontes, vafre, & audaces sunt, ut ipse juvenes, & viros aggrediantur; ipse eisdem circumveniunt, fascinant, & suis blanditiis, & prestigiiis demerant, ut vel eorum crumenam expilent, vel in matrimonium pertrahant. Quare ad tantam puellarum audaciam comprimendam lex statuenda esset, ut deflorata in perpetuum lugerent stupratam virginitatem. Illud semper præ oculis habendum, virgines modestas, verecundas, solitudinis amantes, juvenum, & virorum congressus, & allogua fugientes à nemine violari. Si igitur ipse proccas sunt, & propriæ virginitatis mundanitates, ut alias dicebant, & publico sint exemplo, plectendæ, non dotandæ essent, præsertim si defloratores sint nobilioris, & altioris status. Prudentum tamen iudicio, & decisioni hæc subiecto, ut id definitur quod bono publico expedit.

XII. QUÆST. VI. Quid ob adulterium quod partus consequitur, restituendum est? RESP. Quando ex certis signis evidenter constat prolem conceptam fuisse ex congressu cum adultero, vel quia maritus absens, vel quia eger, vel quia impotens; tum compendenda sunt damna omnia quæ matri-

28
 tus passus est à tertio atatis anno in puero alendo: primo enim triennio mater; post, usque ad tempus quo sibi providere filius potest, pater alere filium astringitur. Quid si dubium occurrit cuius sit proles? Aliqui eo nixi axiomate, *Mulier est conditio possidentis*, negant debitum restitutionis.

XIII. Quæ mihi probabiliora videntur, sunt sequentia. Quando adulter, & adultera mutuo consensu adulterium perpetrarunt, ambo pro rata tenentur puerum alere, & damna compensare marito, vel hæredibus legitimis: si unus deficit, alter tenetur in solidum. Contra si adulter provocet adulteram, eamque blanditiis, & munusculis in adulterium pertraxit; tum adulter solus, ut potest causa princeps, compensationi obnoxius est. Deficiente tamen adultero, tenetur adultera. Quando dubitatur cuiusnam sit proles, tum in favorem matrimonii iudicandum est. Quod si dubium persistat, & rationes æque probabiles, aut probabiliores suadeant prolem esse spuriam, pro rata debii compensationem faciendam existimarem.

XIV. Quando adultera duos admittit unum post alterum, & ignoratur cuiusnam proles sit, quisnam istorum ad compensationem tenetur, si constet alterutrius ope conceptam prolem esse? *Ingo, Lopez, Trullencus, Sanchez, Sotus*, & alii ambo liberant: & hanc opinionem defendunt quoque *Salmanticenses*, & *Cardinalis Gotti*. Hæc opinio mihi improbabilis est. Quid? Certum est alterutrum esse verum parentem, & ambo liberi erunt? Si uterque adulterium perpetravit, uterque subire penam debet. Si uterque homicidium intentasset, licet ignoraretur quis illorum re ipsa homicidium perpetrasset, in quo foro uterque liber evaderet? Uterque adulterium perpetravit, uterque actionem procreatricem exercuit. Ergo neuter innocens, licet unus filium genuerit. Ergo uterque pro rata alere filium, & compensare damna astringitur. Oppositæ sententiæ argumenta non urgent. Innocentem volunt illum qui non genuit. At quomodo innocens, si adulterium, si actionem generatricem posuit? Duo ergo sunt rei. Ergo ambo puniendi: ambo ad damna refarcienda concurrere debent: & uno deficiente, alter tenetur in solidum.

XV. QUÆST. VII. Adulter certò sciens ex suo adulterio procreatam prolem esse, quid reddere filii legitimis tenetur? RESP. Diana, Henricus, Sotus, Ledesma, & alii contendunt non teneri adulterum compensare damna quæ filii legitimi subeunt in portione hæreditatis, aut legatorum, quæ accipit filius spurius, quando si adultera non suavit filii spurii suppositionem. Hæc opinio communiter improbat; docentque utrumque, adulterum, & adulteram, debere omnia damna compensare quæ adveniunt filii legitimis ratione filii spurii, etiam si adulter non fuit cur spurius filius reputetur legitimus: ergo uterque damnorum reparationi subiectus est. Primum itaque uterque omnem adhibere diligentiam debet, ut legitimæ proli damna evitentur,

dum id absque famæ dispendio fieri potest. Si bona paraphernalia uxor habet, aut alia libera, ea filii legitimis dare debet. Si verò adultera bonis liberis non potiarat, quid tum? Debet ne adultera se proderet, ut filiorum damna evitet? Si adultera spem moraliter certam non concipiat, præcavendi damna quæ filii legitimis imminunt ob prolem ex adulterio procreatam, non tenetur filio spurio erimen detegere, etiam si compensare damna nequeat: quoniam imprudenter famam prodigeret, dum prudenter dubitat sui criminis manifestationem profuturam. Nec est quod opponas, infamatorum cum suo famæ dispendio debere revocare quæ dixit, etiam cum dubitat suam revocationem profuturam: quandoquidem infamator proximum læsit in fama, & ideo in eodem genere debet cum famæ suæ dispendio famam denigratam relascire. At mater adultera damna filii intulit non in fama, sed in pecunia. Quare dum in genere pecuniæ compensare nequit, non videtur adstringenda ut cum famæ, honorisque sui dispendio ejusmodi damna relasciat.

XVI. Filius matri testanti etiam cum juramento se esse spurium fidem adhibere non tenetur, ut communis fert opinio: quia dictum unius testis non inducit necessitatem credendi, præsertim dum propriam pandit turpitudinem cum detrimento illius qui credit. Accedit quod cum filius communi, & sua persuasione reputetur legitimus, iure non potest hereditate privari, nisi certis testibus constet, & evincatur ipsum esse spurium. Si mulier vilioris conditionis sit, & exigua famæ, & à filio spurio ingens hæreditas capienda sit; tum revelare crimen suum debet, ut communiter docent omnes: hæc quippè mulier exigua famæ induci facile potest ad ejusdem iudicium faciendam. Contra mulierem honestam, & famam claram liberant communiter auctores à sui criminis manifestatione, etiam si ingens hæreditas capienda à filio esset. Verum ad hoc quod atinet, circumstantiæ spectandæ sunt, & omnibus pensatis decernendum quid magis expediat. Certa enim regula assignari vix potest.

DISSERTATIO III.

De Contractibus universè, & partitè.

CAPUT I.

Contractus finitio, ejusque causæ: & proprietates.

I. QUÆST. I. Quid sit contractus? RESP. Communis notio ejusmodi assignatur. Est duplicis voluntatis dantis, & recipientis deliberata consensio de re quapiam agenda, vel non agenda, signo aliquo exteriori manifestata. Quatuor igitur sunt quæ in quolibet absoluto, perfectoque contractu requiruntur. Primum est illius duplicis voluntatis declarata consensio. Prior voluntas appellatur offerens, provocans, & laesens; posterior recipiens, provocata, &

& laesita. Vendentis voluntas offert, & provocat; voluntas ementis recipiens est, & provocata; tamen si interdum emens offerat, provocetque. Alterum est conjunctio illius duplicis voluntatis. Tertium obligatio. Quartum actio efficax, qua uterque contrahens suum explet debitum. Contractus itaque prior est obligatio; & hæc actionem præcedit. Obligatio, & actio altera est civilis, altera naturalis. Civilis eget, aut tabularum, aut chirographi, vel sigraphæ probatione. Naturalis mentis, & conscientie testimonio contenta est. Duplex itaque in quolibet contractu spectari forma potest. Prima essentialis, quæ semper, & ubique apud omnes gentes obtinet. Altera adventitia, seu accidentaria, quæ in jure alicujus populi, vel Principis constituta est. Ex quatuor recensitis prærogativis duæ primæ ad formam contractus pertinent: nam contractus præse acceptus est mutua de re aliqua agenda conventio. Hanc reciprocam voluntatum concordiam obligatio consequitur tamquam formalis effectus.

II. Materia proxima contractus sunt actus humani ad justitiam atinentes. Omnes contractus ad hos quatuor revocantur. *Do ut des: Do ut facias: Facio ut des: Facio ut facias.* Dum executioni ejusmodi contractus demandantur, aliquam speciem, seu formam determinatam induunt. Et hoc apprime notandum est ad fraudes, & fœnera præcavenda.

III. Contractus triginta species contractuum assignat, quam partitionem improbat P. Dominicus Soto, qui contractus nominatos in tres ordines pigerit, & ad septem species revocat. Primum ordo est eorum quibus dominium transferitur: secundus eorum quibus usufructus: tertius eorum, quibus usus. In primo ordine collocat liberalem donationem, cambium, emptiorem, venditionem, mutuum: in secundo emphyteusim: in tertio commodatum, locationem, conductionem. A speciebus contractuum removet depositum, pignus, fidejussionem.

IV. Primum contractus in Scripturis sanctis probatus est *Matrimonium*. Alii sunt contractus generatim probati, ut colligitur ex Apostolo 1. ad *Thessal.* cap. 4. ubi dicitur: *Ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum.* Contractus mutui perspicue commendatur *Luc. 6. Mutuum date, nihil inde sperantes.* Locationis contractus in parabola vineæ locatæ agricolis homicidis, & flagitiosis, *Luc. 20.* & contractus conductionis in altera parabola de conductis operariis declaratur. Contractus emptiōnis recensetur *Gen. 47.* ubi Josephus emit *Ægypti* prædia, & eadem certa pacta mercede locavit ipsi *Ægyptiis*.

V. QUÆST. II. Quomodo perficiuntur contractus? RESP. In quolibet contractu distinguitur duplex perfectio: substantialis una, adventitia altera. Habetur illa, quando ea omnia apponuntur quæ ad speciem contractus necessaria sunt. Sic venditio quantum ad speciem perfecta est, simul ac inter emptorem, & venditorem de pretio conventum est. Mercis autem traditioe *Tom. II.*

accidentaliter, & quantum ad integritatem contractus perficitur. Quatuor modis perfecti contractus solent. *Consensus* signo exteriori declarato. *Verbis*, seu determinata verborum forma. *Scriptura*, quando necessario requiritur. *Rei traditione*, sine qua aliqui contractus non consistunt. Consensione perficitur illi contractus qui mutuum contrahentium conventionem significant, ut sunt emptio, venditio, locatio, conductione. Scriptura, seu instrumentum, quod post conventionem mutuum contrahentes consunt, non ad naturam, sed ad probationem contractus requiritur. Alii contractus determinatam verborum formam postulant, ut in *Stipulatione* fit, in qua uno interrogante: *Spondes mihi mille?* Reponit alter, *Spondeo. Dabis mihi librum?* vel *Principis* verborum forma, licet olim apud Romanos obtinuerit, nunc penitus obsolevit, & sat est ut quibuslibet verbis consensio probetur contrahentium. Scriptura perficitur emphyteusis, alique contractus, qui antequam à notario scribantur, vim non habent, sic consuetudine, vel lege obtinent. Possunt quoque contrahentes suum suspendere consensum usque dum scriptura conscribitur. Rei traditione perficitur mutuum, donatio, commodatum, depositum, permutatio, pignus. Hi ante traditionem non reputantur perfecti, sed nuda pacta.

VI. Si contrahentes verbis externis contractus celebrent absque interiore animo contrahendi, contractus nullus est: quamquam in foro exteriori deceptor merito adigatur ad contractum implendum, quia consensus præsumitur. Immo in foro quoque interiori astringitur deceptor ad consensum præbendum. Paucis obligationis naturam perstringam.

VII. Obligatio est vinculum quo quis se obstringit ad aliquid præstandum. Apud istos alia est *antidivinis* rei honestatis nixa, qua quis gratus est suo benefactori; hujus debitum morale est, non injustitiæ præceptum. Alia obligatio fundatur in lege præcipiente, & dicitur *debitum legale*, quod civi, vel à charitate, vel à religione, vel à justitia, vel ab obedientia potest. Sola obligatio ex justitia proficiens inducit debitum restitutionis. Obligatio ex justitia manans alia est naturalis tantum, quæ in foro conscientie obstringit, sed in foro exteriori non dat actionem; alia solum civilis, quando secundum allegata, & probata evincitur quis debitor, qui revera non est, & cogitur ad solvendum; alia est, & naturalis, & civilis simul, quæ in utroque foro obstringit.

CAPUT II.

De variis contractibus.

I. QUÆST. I. Utrum contractus ex metu gravi celebratus sit validus? RESP. Plures conditiones requiruntur ut metus gravis dicatur. 1. Ut malum imminens grave sit. 2. Ut ad sint fundamenta probabilia timendi malum. 3. Ut metum incutiens soleat minus intentatas executioni